

Báo cáo

Kết quả tìm hiểu tri thức thuốc nam trong chữa bệnh truyền thống và bảo tồn đa dạng sinh học người Mông bản Lóng Lăn (Thời gian từ ngày 16/03 – 20/03/2012)

Nhóm tìm hiểu:

- 1) Giàng Seo Ảnh; CHESH – Lào**
- 2) Chi Ly; bản Lóng Lăn**

I. Giới thiệu

Thuốc nam hay nói chính xác ra nó là những loài thực vật và động vật cây và con. Nó sống và có thể hình xác định tồn tại ở dưới dạng trong tự nhiên, cùng với thời gian lịch sử phát triển qua nhiều thế kỷ, loài người nói chung đã sử dụng nó làm thức ăn. Dần dần cùng với thời gian lịch sử và các hiện tượng tương đồng, tương dạng với nhau, con người đã biết sử dụng các loài động, thực vật đó đến đỉnh cao. Biết phân biệt loại nào làm thức ăn thông thường và loại nào chữa được các loại bệnh tật. Trải nghiệm với thời gian lịch sử con người đã biết dùng các loài động, thực vật đó một cách thuần túy trong đó có bộ tộc người Mông và người Mông cũng đã biết sử dụng các loài đó làm thuốc nam từ rất lâu đời cùng với lịch sử đấu tranh và di chuyển. Ngày nay thuốc nam đã trở thành một linh hồn của sự sống gắn bó với cuộc sống hàng ngày của người Mông nói chung.

Vậy để hiểu được phần nào về tri thức sử dụng thuốc nam trong chữa trị bệnh, chăm sóc sức khỏe cộng đồng và bảo tồn đa dạng sinh học của người Mông nói chung và người Mông bản Lóng Lăn nói riêng. Chúng ta hãy cùng tham khảo kết quả tìm hiểu về tri thức thuốc nam của người Mông bản Lóng Lăn trong chữa trị bệnh và chăm sóc sức khỏe cộng đồng dưới đây.

II. Mục đích

Học tập và cung cấp thông tin cho xây dựng giáo trình thuốc nam tại Trường thực địa FFS _ Bản Lóng Lăn.

III. Mục tiêu

- Học được những bài học kinh nghiệm bổ ích cho bản thân
- Có được một bản báo cáo cơ bản về tri thức thuốc nam và bảo tồn đa dạng sinh học của người Mông bản Lóng Lăn gửi cho nhóm xây dựng giáo trình và các bạn học sinh tham khảo học tập.

IV. Nhóm tham gia tìm hiểu và nhóm cung cấp thông tin

- 1) Nhóm tìm hiểu:**

- ✓ Giàng Seo Ảnh
- ✓ Chi Ly

2) **Nhóm cung cấp thông tin:**

- ✓ Ông Zả Chông Thò (Zam Txoov Tho)
- ✓ Ông Chông Zia Zang (Txoov Yia Yaj)
- ✓ Ông Plia Tua Zang (Pliaj Tuam Yaj)
- ✓ Ông Xay Khur Zang (Xaiv Khwb Yaj)
- ✓ Ông Za Nu Ly (Zaj Nu Li)
- ✓ Bà Ká Zénh Vàng (Kab Yeeb Vaj).

V. Nội dung tìm hiểu

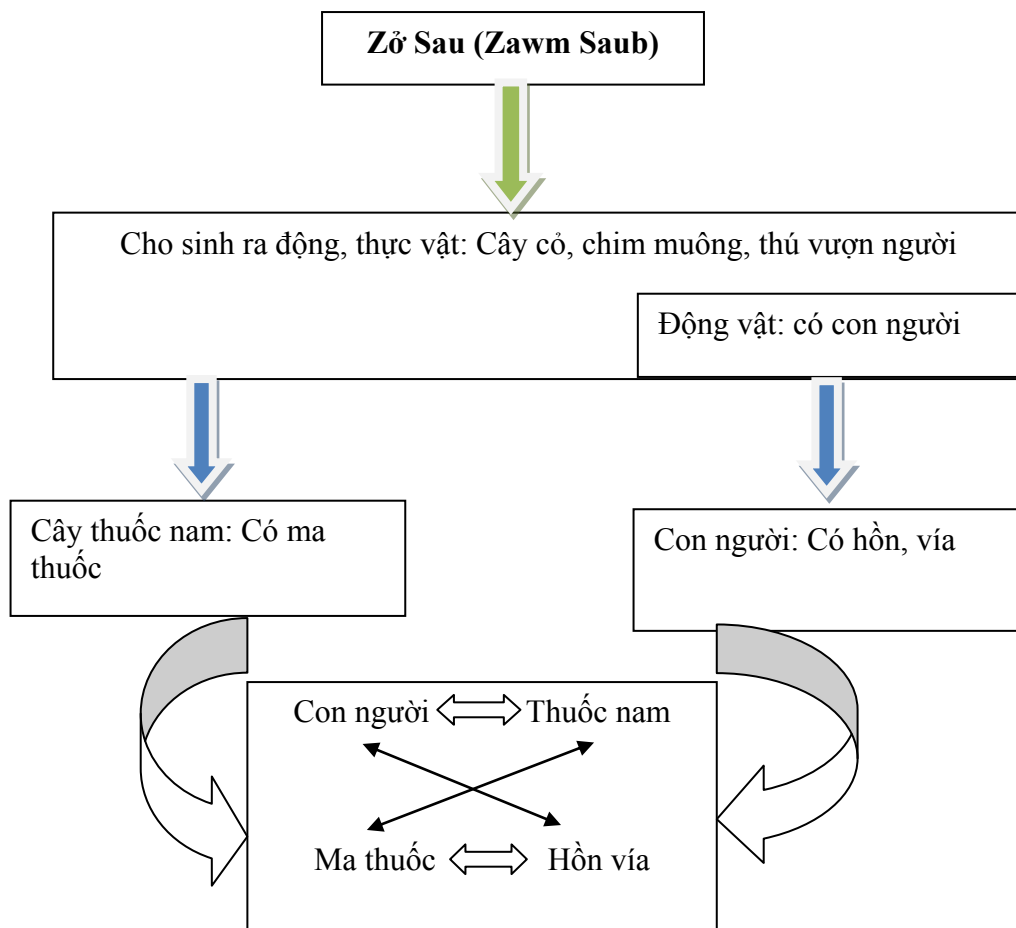
Tri thức thuốc nam của người Mông bản Lóng Lăn trong chữa trị và chăm sóc sức khoẻ cộng đồng và bảo tồn đa dạng sinh học.

VI. Phương pháp tìm hiểu

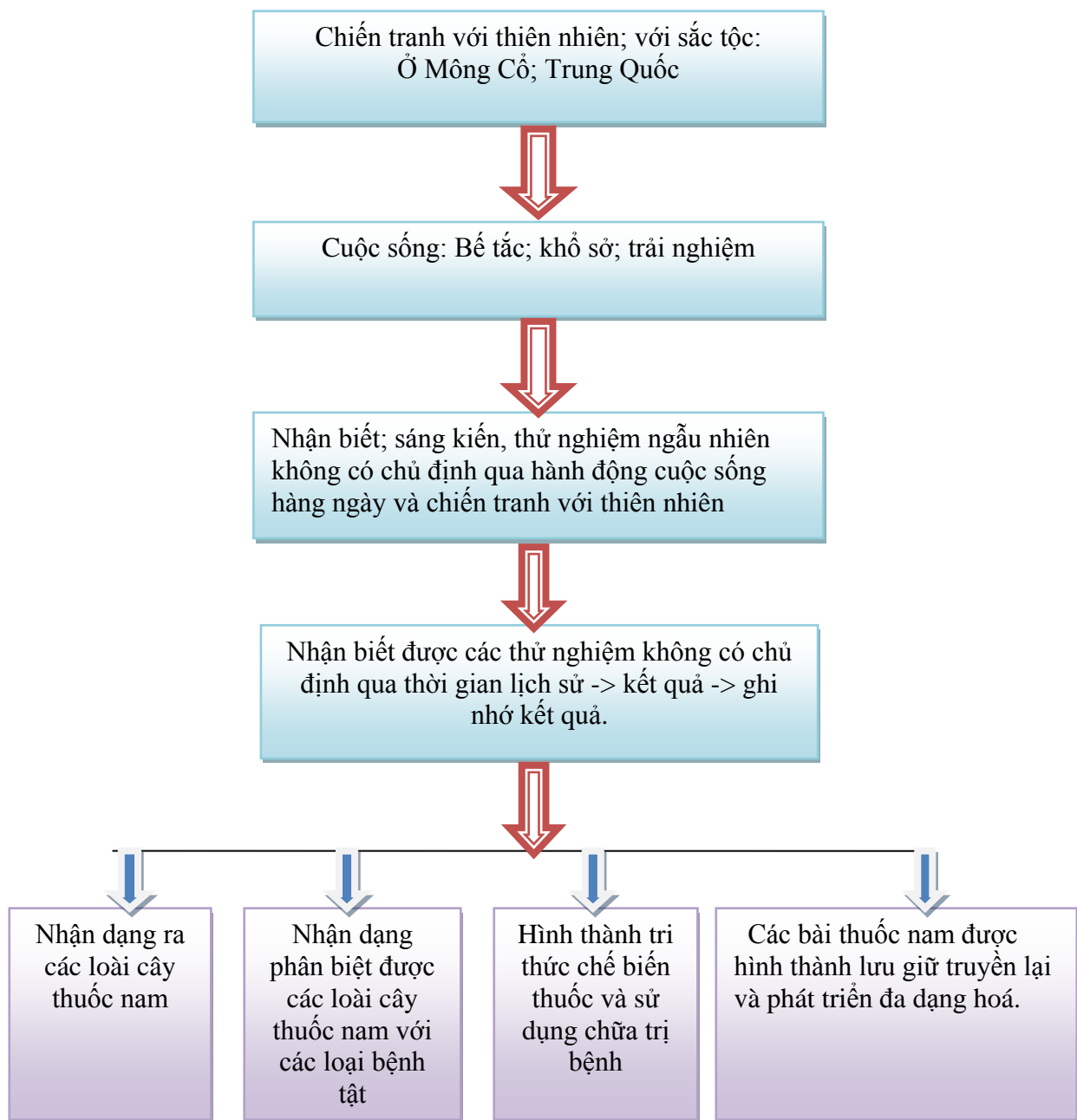
- Phỏng vấn các thầy thuốc nam tại bản Lóng Lăn.
- Sử dụng tài liệu ghi chép thống kê về các loại thuốc nam tại bản Lóng Lăn.
- Đi thực thăm rừng thuốc nam bản Lóng Lăn chụp thu thập hình ảnh về thuốc nam.

VII. Kết quả tìm hiểu

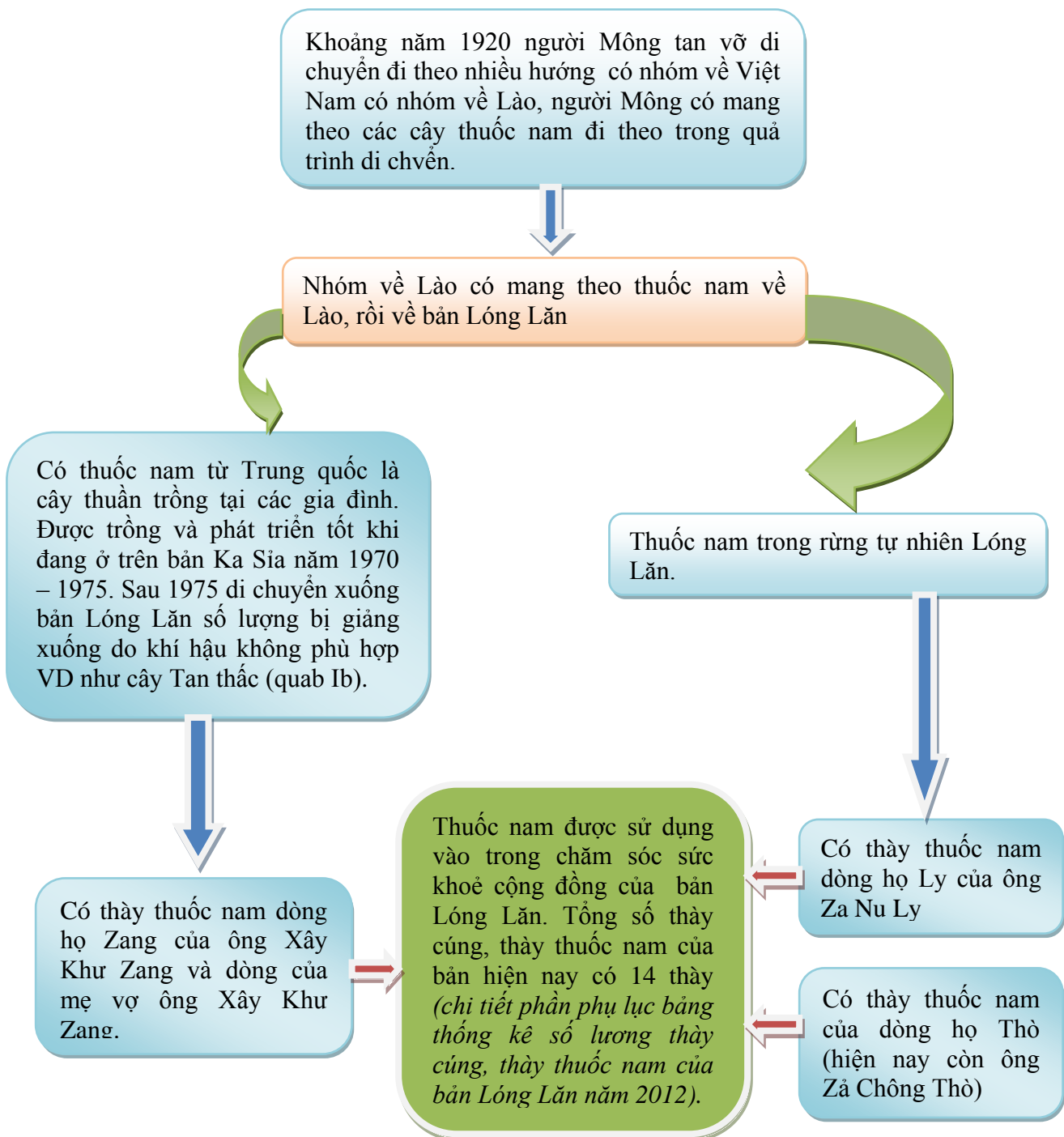
1) **Quan niệm của người Mông về thuốc nam**

2. Lịch sử tiến trình thuốc nam của người Mông nói chung.

3. Lịch sử thuốc nam của người Mông bản Lóng Lăn

4. Tri thức sử dụng thuốc nam của người Mông bản Lóng Lăn trong chữa trị bệnh tật (chi tiết xem các phỏng vấn phụ lục dưới đây).

5. Mối quan hệ giữa thuốc nam với rừng.

Rừng chính là thuốc nam muốn có thuốc nam thì phải có rừng, theo quan niệm của các thầy thuốc thì các loài cây to nhỏ đều là thuốc nam và mỗi loài cây to nhỏ đều có ma quản lý nó. Nên khi đi lấy thuốc trong rừng thì phải xin phép ma rừng ma thuốc thì lấy thuốc về chữa bệnh mới khỏi. Nếu như không có rừng thì không có thuốc và không có thuốc thì càng ngày tri thức sử dụng thuốc nam sẽ bị mai một mất đi (chi tiết xem các phỏng vấn dưới phụ lục).

6. Tác động của CHESH – Lào tới tri thức thuốc nam của bản Lóng Lăn

- Kết quả của CHESH – Lào làm cho bản có ý tưởng thành lập rừng thuốc nam qua hoạt động đi thăm quan chia sẻ tri thức sử dụng thuốc nam tại Viên Chăn, Bo Li Khâm Xây và Việt Nam.
- Tỉnh huyện đã quy hoạch, công nhận và giao cho bản 49,47 ha rừng, nhóm thuốc nam quản lý làm rừng thuốc nam. Tri thức thuốc nam của bản được mở rộng.

7. Những khó khăn thách thức về thuốc nam của bản hiện nay:

- Hiện nay thuốc nam bị khai thác đi bán nhiều không có thống kê, thuốc nam hiện nay được thị trường hoá ngày càng bị khai thác nặng.
- Có người nước ngoài từ Trung quốc, từ Mỹ vào thu mua nhiều thúc đẩy người dân địa phương khai thác không có giới hạn.
- Vẫn còn một số lượng người còn theo tư tưởng đi kiếm ăn trong rừng, khai thác các lâm sản.

VIII - Những phát hiện mới

Trong chuyến đi học tập tìm hiểu về thuốc nam tại bản Lóng Lăn vào tối ngày 19/03/2012 bản thân đã trực tiếp được chứng kiến một lần tổ chức cúng theo phong tục của người Mông bản Lóng Lăn tại nhà ông Chi Ly, bài cúng này với mục đích để đuổi con ma không may mắn, tiến trình của nó được diễn ra như sau: Tùy từng bài cúng và mục đích cúng các lễ vật sẽ khác nhau, bài cúng tại nhà ông Chi Ly là cúng để giải con ma không may

mắn nó gây mất tiền của của gia đình nên lễ vật được chuẩn bị như sau: Gia đình chuẩn bị 2 con lợn con mỗi con khoảng 15- 20 kg và cộng thêm giấy, hương để đốt và 2 bát thóc đặt trên bàn thờ và một ghế dài để chuẩn bị cho thầy cúng đứng và ngồi lên, về thành phần tham gia hôm đó có khoảng 10 người đàn ông không phân biệt dòng họ, có 4 người thay phiên nhau đánh trống và 2 người thay phiên nhau giữ thầy cúng và số người còn lại là đi mổ lợn giúp việc nấu nướng. Khi vào cuộc thầy cúng gọi toàn bộ người nhà của ông Chi Ly vào ngồi

trên cái bàn dài và con lợn thì được buộc với một sợi dây bằng vải trắng dài, thầy cúng kéo cái dây đi quanh 3 vòng ghé mà mọi người đang ngồi trên đó, tiếp đến có hai người vào giúp mổ con lợn và thầy cúng lấy chùm giấy vào chấm tiết của con lợn rồi cúng thêm mấy lời rồi đốt tờ giấy đó xung quanh ghé mà mọi người đang ngồi. Sau khi cúng xong mang con lợn đi làm sạch rồi lại mang vào đặt trên một cái mâm cho thầy cúng cúng lại một lần nữa sau đó mới mang đi luộc. Khi kết thúc những thủ tục này thầy cúng mới bắt đầu vào cúng chính thức đi vào thế giới của ma để xin ma, trước khi cúng thì mọi người quỳ lạy thầy cúng 3 lạy rồi thầy cúng mới cúng, thầy cúng mang những lễ vật mà đã được chuẩn bị như lợn, giấy, hương... mang đi vào thế giới của ma để chuộc lại hồn vía và mệnh may của gia đình về. Trong cuộc cúng đi vào thế giới của ma trong vòng khoảng 3 tiếng đồng hồ thì mới kết thúc. Khi thầy cúng cúng xong thì mọi người ở dưới cũng đều quỳ lạy thầy cúng 3 lạy tiếp rồi sau đó mời thầy cúng ngồi và đồng thời khi đó mọi thứ như thịt lợn, cơm... đã được nấu chín và chuẩn bị đầy đủ mời thầy cúng và mọi người ăn. Khi ăn mời thầy cúng lên ngồi ở phía bên trên bàn thờ rồi đại diện anh em dòng họ Chi Ly một người lên nói lời xin chân thành cảm ơn thầy cúng nhiều sau đó mọi người mới tiến hành ăn. Lễ cúng tại nhà ông Chi Ly được diễn ra từ lúc 20 h- 0h.30 đêm mới kết thúc.

Qua lời cúng trên chúng ta có thể hiểu rằng thế giới của ma nó cũng tồn tại như một xã hội hiện hữu như xã hội của con người mà khi hồn, vía của con người bị sai phạm với ma thì ma bắt đi tù như những con người ở trần gian xã hội mà phạm tội thì bị pháp luật xử lý bắt đi tù và thầy thuốc mới đem các lễ vật đó đi để chuộc lại lỗi lầm để cho ma nó thả hồn vía đó của con người về, xã hội của ma nó cũng như xã hội của con người chúng ta có phân biệt từng cấp từ cấp trung ương cho đến cấp địa phương. Khi thầy cúng đi cứu hồn, vía con người bị ma bắt đó thì cũng phải đi từ cấp nhỏ cho đến cấp lớn và phải đi qua nhiều cửa để đến gặp được người có quyền cao nhất để xin chuộc lại và thả hồn vía của người bị bắt đó về. Sau khi hồn vía của người đó được thả về rồi thì mới không bị ốm đau bệnh tật và làm ăn phát đạt, con cái học hành giỏi giang....

IX - Bài học thu được

- 1) Biết được quan niệm của người Mông với thuốc nam đó là người Mông quan niệm là Zở Sau sinh ra cây cỏ, sinh ra thuốc nam và sinh ra động vật, thú, chim muông và con người.
- 2) Biết được lịch sử thuốc nam của người Mông nói chung và người Mông bản Lóng Lăn nói riêng đều được xuất phát từ quá trình lịch sử đấu tranh và di chuyển.
- 3) Biết được tri thức sử dụng thuốc nam của người Mông nói chung VD: Khi đi thu hái thuốc thì phải cúng ma rừng, ma thuốc và đi vào ngày lành tháng tốt. Phải thu hoạch vào lúc cây thuốc đã ngừng sinh trưởng thì cây thuốc mới đạt chất lượng đảm bảo vị thuốc.
- 4) Biết được thủ tục khi đi lấy thuốc cho một người bị bệnh như: trước khi đi lấy thuốc thì phải chuẩn bị giấy, hương đến nhà thầy thuốc để cho thầy đốt xin phép ma

thuốc, ma rùng để khi lấy thuốc chữa cho người bị bệnh mới khỏi và đồng thời mới không ảnh hưởng đến thầy thuốc.

X - Kiến nghị

XI - Phần phụ lục

Phụ lục 1: Nhật ký ghi chép phỏng vấn các thầy thuốc nam tại bản Lóng Lăn từ ngày 16/03 – 20/03/2012).

1. Họ và tên người được phỏng vấn: Ông Zǎ Chǒng Thò (Zam Txoov Tho), 62 tuổi.

- Thời gian phỏng vấn: 19h20, ngày 16/03/2012
- Địa điểm: Tại nhà ông Zǎ Chǒng Thò; bản Lóng Lăn.

Kết quả phỏng vấn:

Với tôi thì thuốc nam tôi học được từ Di của tôi, Di tôi tên là Mǎi Thò (Maim Tho) và thời gian tôi đang ở trên bản To Sia (Zo Toj Siab) cùng với đó là em gái của tôi cũng học và bây giờ cũng trở thành một người giỏi về thuốc nam, giờ đang ở dưới tỉnh Luang Prabang và bán thuốc nam tại chợ. Hồi đó ở trên bản To Sia dòng họ Thào có hai thầy thuốc nam giỏi đó là hai mẹ con, người mẹ truyền cho con gái và về sau con gái cũng trở thành thầy thuốc nam giỏi, giai đoạn đó vào khoảng những năm 1965 giữa các thầy thuốc nam không có sự trao đổi học hỏi kinh nghiệm về sử dụng thuốc nam.

Cách thức chữa bệnh của các thầy thuốc: Với các thầy thuốc nam ngày xưa khi chữa bệnh cho một người bị ốm thì phải thu phí, phí này khá cao, ví dụ khi bị một loại bệnh nguy hiểm nếu chữa khỏi giá của nó phải đến một miếng bạc mỏng lọn, còn nếu chữa không được khỏi thầy thuốc chỉ tính tiền công.

Trong giai đoạn chiến tranh chống Mỹ cứu nước thuốc nam không mấy được chú trọng và sử dụng nhiều, tôi cũng tham gia vào bộ đội và đi chiến tranh với các thương tật của chiến sĩ bộ đội chủ yếu là sử dụng thuốc Tây để chữa còn thuốc nam thì rất ít. Sau khi chiến tranh kết thúc thuốc nam mới được chú trọng và sử dụng nhiều trở lại, do thuốc Tây giá đắt nên người dân không mua được. Thuốc Tây mới được xuất hiện và sử dụng vào những năm chiến tranh chống Mỹ cứu nước.

Cách sử dụng thuốc nam của người Mông: Thuốc nam có nhiều loại và chữa được nhiều loại bệnh nguy hiểm, với các loại bệnh nguy hiểm có vi khuẩn, hoặc có ma thì thuốc Tây không bao giờ chữa được khỏi. Ví dụ như bệnh Vi khuẩn ăn mòn xương (Mob txhas dab tom) tôi đã từng chữa bệnh cho nhiều người và có một trường hợp bị bệnh vi khuẩn ăn mòn đó đi và cắt miếng khác vào khâu vá cho nhưng cũng không khỏi, về sau vi khuẩn phát tán lên cả toàn thân người rồi sau đó họ đến chỗ tôi chữa, tôi dùng thuốc nam để chữa và đã chữa khỏi căn bệnh hiểm nghèo này cho bệnh nhân.

Với thầy thuốc nam thì tất cả các loại cây cỏ đều là cây thuốc, các loại thuốc nam thì nó chủ yếu sống ở những nơi khí hậu lạnh vùng núi cao, đặc biệt với các loại thuốc nam mà chữa được những căn bệnh nguy hiểm thì nó lại càng ở những nơi cao. Các loại thuốc nam mỗi một loại có thể chữa được một loại bệnh nhưng chỉ với những loại bệnh thông thường, còn với những căn bệnh nguy hiểm phải cần nhiều loại thuốc chế biến tổng hợp với nhau thì mới có thể chữa trị được.

Cách thức chế biến thuốc nam: Với thuốc mà cho chữa các loại bệnh ở bên trong nội tạng khi chế biến thì phải rất cẩn thận và uống đúng thời điểm mà bệnh lên thì mới có hiệu

quả ví dụ: khi cắt thuốc để đun nếu một miếng thuốc được cắt làm 3 mảnh để đun thì khi đun ta phải ở bên cạnh nồi thuốc để trong cận thận khi nó sôi lên 3 lần thì phải nhắc nồi thuốc xuống ngay, nếu để sôi quá 3 lần thì nồi thuốc sẽ mất tác dụng. Tương tự trường hợp cắt làm 4 là 5 miếng thì phải đun tương tự như vậy thuốc mới có hiệu quả. Với những loại thuốc mà dùng để bó ở bên ngoài da ví dụ như thuốc bó để chữa trị bệnh Sốt rét thì khi bó phải bó vào chân nọ tay kia (bó đùi chân phải và cổ tay trái và ngược lại) đây là vấn đề của nhiều người sử dụng thuốc nam mà chữa bệnh không khỏi vì dùng không đúng nơi đúng lúc.

Với thuốc Tây và thuốc nam thì tôi cho rằng dùng thuốc nam thuận lợi hơn có thể chữa được nhiều bệnh nguy hiểm và hiệu quả lâu dài. Ví dụ khi người mẹ đang trong giai đoạn cho con bú sữa nếu mà bị bệnh đi vào bệnh viện để chữa thì con phải ngừng bú sữa mẹ ngay vì tiêm các loại thuốc Tây vào cơ thể người mẹ nên con phải ngừng bú sữa tránh bị ảnh hưởng, còn nếu dùng thuốc nam thì con vẫn có thể bú sữa mẹ bình thường không sao.

Khi đi lấy thuốc cho một người bệnh nhân bị ốm thì ban đầu phải có các lễ vật như giấy; hương, để cho thầy thuốc nam đốt và xin phép ma thuốc để lấy thuốc chữa trị cho có hiệu quả; Có người thì đốt giấy và hương tại nhà có người thì đốt tại rừng nơi lấy thuốc. Nếu không xin phép ma thuốc thì sau khi lấy thuốc thầy thuốc sẽ bị ốm đau tàn tật.

Điều kiện của một thầy thuốc nam giỏi truyền lại các bài thuốc của mình cho một người khác: Với người được truyền phải là con cháu dòng họ của mình và là người tốt, nếu người ngoài có đèn học thì cũng không dạy hết cho được chỉ dạy những loại thuốc và bài thuốc đơn giản thôi. Vì sợ người học sau khi học được lại mang đi sử dụng cho mục đích kiếm tiền vì khi học từ người thầy chỉ học không nhưng sau khi học được lại mang đi sử dụng lấy tiền.

Tác động của chương trình CHESH – Lào tới thuốc nam của bản Lóng Lăn: Vào giai đoạn năm 2004; 2005 dự án CHESH – Lào đến bản giúp bản giao đất giao rừng và đã giúp bản thành lập tổ thuốc nam và quy hoạch một vùng rừng thuốc nam cho tổ thuốc nam của bản quản lý. Chương trình đã tổ chức cho tổ thuốc nam chúng tôi đi tham quan chia sẻ về thuốc nam tại Viên Chăn và Việt nam nhưng đi Viên Chăn tôi không được đi, tôi thấy CHESH – Lào làm rất tốt đã làm cho các thầy thuốc nam học được nhiều loại thuốc và cách sử dụng thuốc nam hơn.

Những thách thức về thuốc nam của bản hiện nay: Số lượng các thầy thuốc nam hiện nay giảm đi nhiều, lứa trẻ rất ít người thích học thuốc nam, tôi mong muốn sẽ phát triển và giữ được rừng thuốc nam của bản trong tương lai.

2. Họ và tên người được phỏng vấn thứ 2: Chông Zia Zang (Tsoov Yia Yaj)

- Thời gian phỏng vấn: 19h15, ngày 17/03/2012
- Điểm phỏng vấn: Tại nhà ông Chông Zia Zang

Kết quả phỏng vấn:

Người Mông của chúng tôi vốn có lịch sử trong việc sử dụng thuốc nam từ rất lâu đời, từ thời gian di chuyển từ Trung Quốc về tổ tiên ông bà của chúng tôi đã sử dụng thuốc nam. Khi di chuyển về đất nước Lào cũng mang theo những giống cây thuốc nam mà đã trồng hàng trăm năm ở Trung Quốc về trồng cho đến hiện tại ví dụ như cây thuốc bồ mà nấu với canh gà mà mọi lần vẫn thường nấu cho các đoàn khách đến thăm quan tại bản ăn, đây cũng là một giống cây thuốc được mang theo từ Trung Quốc về trồng cho đến bây giờ. Ngoài ra còn có nhiều loại thuốc nam tốt chữa được những loại bệnh nguy hiểm mà khi về đất Lào không

thầy có mà cho đến giờ loại thuốc này vẫn trồng giữ lại cho đến giờ. Vào thời kỳ đó thầy thuốc nam giỏi có mẹ của ông Xay Khu Zang *Txooj Zeb Thoj* nhưng tính của bà ấy là không hay muốn dạy cho người khác nên khi bà mất đi thì những bài thuốc của bà chẳng chuyển lại cho con cháu được bao nhiêu nên đã mất đi rất nhiều về tri thức sử dụng thuốc nam.

Ông Chông Zia Zang kể “Câu chuyện kể về thuốc nam của vợ tôi”: Với tôi thì không biết nhiều loại thuốc nhưng vợ tôi thì biết nhiều, tôi lấy vợ tôi vào năm 1970 khi đó vợ tôi mới có 15 tuổi. Sau khi lấy 2 năm vào năm 1972 thì vợ tôi bị bệnh tiểu đường, cùng với thời gian đó thì vợ tôi cũng bị bệnh tiểu đường, trong thời gian này tôi đang đi bộ đội kháng chiến chống mỹ cứu nước không có ai chăm sóc. Có một đêm bị ốm nặng trong cơn mê vợ tôi mơ thấy một bà cụ về báo với vợ tôi là ngày mai con hãy đi lên núi và lấy một cây thuốc ở khe đá về để chữa trị bệnh cho con, sau cơn mê sáng hôm sau vợ tôi đi lên nương ở vùng To Sia hiện nay và khi đi vào đến khe đá thì đúng là có một cây thuốc và vợ tôi đã lấy về để hầm với gà ăn, khi mang về đến nhà thì mẹ của ông Xay Khu bảo, con gà mà nấu để hầm thuốc cho con để tôi làm, còn con hãy đi bắt một con gà về để mổ và làm cho cả nhà cùng ăn, vào hồi đó gia đình tôi tính cả thầy có đến 34 thành viên đang ở chung một nhà, sau khi nấu con gà với thuốc ăn xong thì không bao lâu vợ tôi liền khởi bệnh luôn và cho đến giờ thì vợ tôi là một thầy thuốc nam giỏi và đã chữa trị được nhiều bệnh nguy hiểm cho nhiều bệnh nhân.

Thuốc nam của người Mông: Thuốc nam của người Mông thì có nhiều loại thuốc nam, có thuốc để chữa các loại bệnh trong nội tạng và ngoài da và bệnh thì có nhiều loại bệnh bệnh nguy hiểm và bệnh bình thường. Thuốc nam thì nó tồn tại ở hai dạng, dạng có sức sống và dạng không có sức sống. Dạng có sức sống là các con vi sinh vật và dạng không có sức sống là thực vật các loài cây cỏ trong tự nhiên, nó mọc tự nhiên trong rừng và có loại thì phải trồng, loại trồng với bản Lóng Lăn Chúng tôi thì một số loại giống được giữ lại từ thời ở Trung Quốc mang về trồng cho đến giờ.

Các Loại bệnh thường xảy ra vào khoảng những năm 1950; 1951: Vào thời kỳ đó rất hay xảy ra bệnh đậu mùa (mob qhuas taum dub) và bệnh sốt rét (mob npaw yoov) loại bệnh này mỗi năm xảy ra một lần vào đầu mùa mưa của năm mới và nó có tính lây lan rất cao. Con đường di chuyển của nó là theo đường gió nếu bản này bị thì gió thổi qua bản đó đến bản khác thì cũng bị, đặc biệt là trẻ em rất hay bị và loại bệnh này nếu bị nặng thì có thể làm cho mù mắt và sau khi khỏi nó làm cho người bị đó mặt mũi mất đi tính thẩm mỹ rất lớn nên mọi người rất sợ loại bệnh này. Với loại bệnh này người Mông có một loại thuốc nam để phòng, loại thuốc này được chế biến từ rất nhiều loại thuốc từ động vật và sinh vật nó thành nước, với trẻ em thì chỉ cần nhỏ một giọt nhỏ vào mũi rồi sau một cơn say thuốc toàn thân bốc mồ hôi lên và có nổi lên vài nốt mụn giống mụn của bệnh đậu mùa thì về sau đến mùa của bệnh đậu mùa sẽ phòng chống được rất tốt. Thứ hai là bệnh sốt rét đây là một loại bệnh rất phổ biến hàng năm vào thời kỳ đó đặc biệt là trẻ em rất hay bị và hồi đó cũng có phòng chống bằng thuốc nam nhưng kết quả cũng không được đảm bảo, vào hàng năm số trẻ em bị sốt rét chết đi rất nhiều, mới cách đây 6; 7 năm nhà nước mới có Vacxin phòng chống sốt rét và ngủ có màn nên bệnh sốt rét này mới bị đẩy lùi đi và cho đến hiện tại hầu như không còn bệnh sốt rét và kể cả bệnh đậu mùa cũng không xảy ra nữa.

Với thuốc nam thì cũng có thể có rất nhiều người biết nhưng không phải ai lấy cũng chữa khỏi bệnh cho dù nó cũng là một loại thuốc chữa cho một loại bệnh, nói như vậy không có nghĩa là ai học về thuốc nam cũng có thể trở thành thầy thuốc nam được.

Để biết về thuốc nam và trở thành một thầy thuốc nam giỏi, người đó phải là người trực tiếp bị bệnh tật sau thời gian chữa khỏi bệnh mới có thể trở thành thầy thuốc nam được. Các thầy thuốc nam thường học thuốc nam qua những lần đi lấy thuốc chữa trị bệnh cho

mình. Một người thuốc nam giỏi nếu các loại bệnh nặng và thuộc loại bệnh nguy hiểm ví dụ như bệnh Đa Tu Ganh (Dab Tub Nkeeg); Mỏ Tở Xa (Mob Tawm Pob Txhas)... Thì thầy thuốc nam muốn lấy thuốc để chữa trị những loại bệnh này thì thầy thuốc nam này phải là thầy đã từng bị và chữa khỏi lại mới dám lấy thuốc cho bệnh nhân. Nếu thầy thuốc nam mà chưa bị mà lấy thuốc chữa bệnh cho bệnh nhân bị loại bệnh này thì thầy thuốc hoặc người nhà của thầy thuốc sẽ có người bị về loại bệnh này để đền cái giá mà đã chữa trị cho người khác. Vì vậy nên các thầy thuốc nam thường rất ngại lấy thuốc cho trường hợp bệnh nhân bị những loại bệnh như vậy. Nếu có đi lấy thì bệnh nhân phải đi cùng thầy thuốc để thầy thuốc dùng gậy chỉ cây thuốc cho bệnh nhân tự lấy chứ thầy thuốc sẽ không trực tiếp dùng tay để hái thuốc cho bệnh nhân.

Nguyên nhân của bệnh Mỏ Tở Pó Xa (Mob Tawm Pob Txhas): Do khi tổ tiên ông bà hoặc bố mẹ khi qua đời trong thời gian làm tang lễ, do con cháu trong non không cận thận có thể có các đồ như sắt; nhựa; thủy tinh... do người xấu cố ý lấy cho vào trong người chết rồi được mang đi chôn cùng người chết nên nó ảnh hưởng đến thể hệ con cháu sau này. Vì vậy mới xuất hiện bệnh Mỏ Tở Pó Xa (Mob Tawm Pob Txhas) bệnh này nếu không chữa thì nó sẽ đau kéo dài đến hàng chục năm, còn nếu biết chữa thì sẽ lấy được những miếng sắt; thủy tinh; nhựa trong người bị này ra thì mới khỏi đi. Tuy nhiên với loại bệnh này thì chỉ có thể chữa khỏi bằng thuốc nam và theo kinh nghiệm truyền thống, còn nếu chữa bằng thuốc Tây thì sẽ không chữa được.

Quy cách chữa bệnh của một thầy thuốc nam trong thời gian trước kia: Tùy vào từng loại bệnh, nếu bệnh mà thuộc loại bệnh xấu và nguy hiểm thì thầy thuốc yêu cầu người bệnh phải trả giá, có loại bệnh giá của nó phải lên đến 5 viên bạc tròn và có loại bệnh bình thường thì phải lên đến 3-4 viên bạc, do vậy nên vào thời gian trước kia nhiều gia đình có người bị bệnh nặng mà không có bạc để chạy chữa nên chỉ chờ chết. Với thời gian hiện tại thì khi đi chữa bệnh thì ban đầu chỉ cần một ít hương và giấy để cho thầy thuốc cúng ma thuốc rồi sau khi chữa nếu khỏi thì mới trả ơn, nó có thể là lễ vật gà, tiền bao nhiêu thì tùy tâm người chữa bệnh.

Thủ tục khi đi lấy thuốc cho một người bị ốm: Khi đi lấy thuốc thì phải có 4; 5 que hương, giấy để mang đến để trên bàn thờ của thầy thuốc nam cho thầy đốt và xin phép ma thuốc trước khi lấy thuốc cho người bệnh hoặc người đến lấy thuốc, sau khi lấy thuốc chữa bệnh nếu bệnh khỏi thì phải đem một ít lễ vật có thể là 1 gà hoặc tiền, bạc đến cho thầy thuốc để cho cúng ma thuốc. Nếu không thì sau khi chữa người bệnh thầy thuốc hoặc người nhà thầy thuốc sẽ bị ma thuốc làm cho ốm đau, và khi bị ốm đau đó thì thầy thuốc nam phải lại đi đến nơi mà đã lấy thuốc đó để nói với ma thuốc là “tôi lấy thuốc cho họ nhưng họ không có lễ vật gì tạ ơn ta nên ta cũng không có gì để cúng ma thuốc và ma thuốc hãy đi đòi người bệnh mà tôi đã chữa bệnh cho và khi đó thì người bệnh đó chắc chắn phải bị ốm trở lại và lại phải đến gặp thầy thuốc tiếp.

Cách thức và điều kiện để trở thành một thầy mo hoặc thầy thuốc nam: Để trở thành một thầy mo hay một thầy thuốc nam không phải học về thuốc nam mà ai cũng có thể trở thành thầy mo thầy thuốc được. Để trở thành một thầy thuốc nam hay một thầy mo giỏi thì phải là do tổ tiên của dòng họ đó truyền lại cho, nó truyền cho người đó về ma mo và ma thuốc, người mà sẽ trở thành thầy mo hoặc thầy thuốc nam đó ban trong đời thì thường gặp nhiều trắc trở ốm đau nhiều và có khi bị ốm nặng gần chết. Sau khi thoát nạn thì tự dừng biết cúng và biết nhiều về thuốc nam, vì trong cơn mê người này mơ thấy có ma rừng, ma đất, ma núi, ma sông, suối đến giúp. Tất cả các loại ma này là những ma tốt và đều là thủ lĩnh để phục vụ cho người này trong chữa trị các loại bệnh do ma xấu gây ra cho con người, các thủ

thuật phép thuật của thầy mo này chẳng phải học qua ai mà qua một hoặc nhiều con bị ốm nặng thì tự biết hết. Khi đó anh em dòng họ mới tổ chức mời một thầy cúng khác đến làm lễ dựng cho người này lên thầy mo thầy thuốc và kể từ đây người này mới thực sự trở thành thầy mo, thầy thuốc và mới có khả năng thi hành nhiệm vụ chữa trị bệnh cho mọi người.

Ngày tận thế của một con người: Với trẻ em dưới 10 tuổi thì khi bị ốm nếu bệnh nặng và phải chết thì thường chủ yếu là chết vào ngày của con gà, vì con gà là con có sức sống rất yếu và chết rất dễ dàng. Với người lớn và người già thì khi bị ốm nặng thường qua đời vào ngày của con Thỏ vì hồn của con Thỏ rất nhỏ bé và cũng có trường hợp qua đời vào thời gian trăng tàn cuối tháng, trường hợp này thì không được tốt cho con cháu sau này.

Cách thu hái và thời gian thu hái thuốc nam: Với thuốc nam thì có loại trồng tại nhà, có loại thì mọc tự nhiên trong rừng mà với các loại thuốc tốt chữa các bệnh nguy hiểm thì lại mọc ở những vùng núi đá cao, cây cao trong rừng nên việc thu hái cũng gặp nhiều khó khăn. Khi thu hái thuốc thì phải đi tính ngày tháng tốt mới đi thu hái và phải thu hái vào thời gian cây thuốc đã ngừng sinh trưởng và bắt đầu về già nếu thu hái lá. Còn nếu thu hái lấy thân, rễ, gốc thì phải thu hái vào mùa rụng lá vì thời gian này tất cả các chất thuốc của cây thuốc tập trung dồn vào gốc và rễ cây, phải thu như vậy thì thuốc mới đủ mạnh. Tương tự như khi đi săn thú rừng cũng phải tính thời gian tốt thì đi săn mới được ví dụ khi đi săn lợn rừng mà đi ngày của con lợn thì hôm đó chắc chắn sẽ săn được, hoặc khi đi buôn bán thì cũng phải tính ngày tốt ví dụ đi ngày Rồng, ngày Hổ thì mới buôn bán được thuận lợi, vì hồn của những con vật này lớn nên các con vật khác phải nể hoặc đi vào ngày của con Ngựa vì con Ngựa một khi đã đi thì chắc chắn phải có hàng cho nó thỏ về.....

Thuốc nam của người Mông trong thời kỳ chiến tranh: Trong thời kỳ chống Mỹ cứu nước thì tôi cũng đi bộ đội vào thời kỳ đó thuốc nam được dùng nhiều trong chữa trị các vết thương và bệnh tật. Ví dụ như dùng để bó vào các vết thương bị gãy chân, gãy tay thì dùng thuốc nam để băng bó....và các bệnh sốt rét.

Giữa thuốc Tây và thuốc nam: Với thuốc Tây thì có loại bệnh thông thường thì chữa được rất tốt nhưng với các loại bệnh nguy hiểm và đặc biệt là các bệnh mà do ma làm thì thuốc Tây không bao giờ chữa được ví dụ như bệnh Mó Tở Po Xa; mó Da Tu Genh (Mob Tawm Pob Txhas; mob dab tub nkeeg)...thì chỉ có thể dùng thuốc nam mới chữa được, cũng đã có nhiều trường hợp bị bệnh đó mà đi vào viện chữa mất nhiều tiền không khỏi phải quay lại chữa bằng thuốc nam mới khỏi, hoặc với loại bệnh sa tư cung của phụ nữ, tư cung của phụ nữ bị lòi ra ngoài nếu đi ra viện chữa thì có thể bác sĩ sẽ cắt đi đoạn lòi ra ngoài rồi mới khâu nối lại vào. Nhưng nếu chữa bằng thuốc nam thì không phải cắt mà chỉ dùng thuốc cho uống, bôi và bó vào là nó sẽ tự co lại và trở lại bình thường. Vì vậy nên nhiều bác sĩ ở bệnh viện cũng đã từng nói “về thuốc thì thuốc gì nhà nước cũng có nhưng với loại thuốc là thuốc thực sự của thuốc và chữa được những căn bệnh nguy hiểm thì phải trên bản người Mông mới có”. Tuy nhiên với thuốc Tây thì phòng chống và chữa bệnh sốt rét là rất tốt, vì có thuốc Tây Vacxin phòng chống bệnh sốt rét nên gần đây căn bệnh sốt rét đã bị huỷ diệt số trẻ em tử vong bị giảm xuống và cho đến hiện giờ hầu như không còn nữa.

Tác động của CHESH – Lào đến thuốc nam của bản Lóng Lăn: CHESH – Lào vào đầu tiên là giúp bán giao đất giao rừng và sau khi giao đất giao rừng thì giao cho nhóm thuốc nam một khu rừng thuốc nam cho nhóm quản lý, trong khu rừng thuốc nam cũng có rất nhiều loại thuốc nam. CHESH – Lào giúp bản thành lập nhóm thuốc nam và đưa nhóm đi thăm quan chia sẻ về thuốc nam tại Viên Chăn; Bo Ly Khâm Xây rừng thuốc nam của nhà nước với dân tộc Lào Lùm, trong chuyến đi cả tôi và vợ tôi đều được đi, qua chuyến đi tôi đã học được nhiều bài học về cách sử dụng thuốc nam ví dụ: với loại thuốc này người Mông

chúng tôi biết sử dụng chữa cho các loại bệnh này thì người Lào Lùm họ lại biết sử dụng cho chữa loại bệnh kia, tôi cũng nói những cái tôi biết cho họ nếu họ hỏi. Qua chuyến đi nhóm chúng tôi học được nhiều bài học kinh nghiệm về sử dụng thuốc nam. Từ đó về sau nhóm thuốc nam bản Lóng Lăn của chúng tôi cũng được củng cố thêm về cách sử dụng và quản lý thuốc của bản.

Thách thức về thuốc nam của bản: Về số lượng thuốc nam có trong rừng Lóng Lăn hiện nay vẫn còn nhiều nhưng về số lượng so với trước kia thì bị giảm ví dụ như cây Qua Cheng; cây Quả Lý Nhu; cây Má Za Ýr (quab txheeg; quab liv nyug; hmab ya ywv) bị đào khai thác đi bán nhiều hiện nay gần hết. Ngoài ra thì còn có anh em người Mông bên Mỹ quay lại Lào để thu mua các loại thuốc nam để chế biến mang đi Mỹ chữa bệnh, họ đến thu mua tại bản như cây thuốc cây Quả Lý Nhu; cây Má Za Ýr.....đó là những khó khăn thách thức cho rừng thuốc nam của bản Lóng Lăn chúng tôi.

3. *Phỏng vấn ông Plia Tua Zang (Pliaj Tuam Yaj)*

- Thời gian phỏng vấn: 19h 15, ngày 18/03/2012
- Thành phần tham gia: Ảnh; Chi Ly; Plia Tua Zang
- Địa điểm: Tại nhà ông Plia Tua Zang

Kết quả phỏng vấn:

Lịch sử gốc gác của người Mông về sử dụng thuốc nam: Ngày xưa do chiến tranh bệnh tật, thương tật nhiều cuộc sống đói khổ khi ốm đau không biết làm sao, người Mông đã ăn và ngủ trên các cây cỏ và lấy ngẫu nhiên các loại cây cỏ để đun uống và đập để đắp lên những vết thương của người bị bệnh tật và thương tật. Qua đó thấy có diễn biến có kết quả là bệnh khỏi lên, kể từ đó người Mông đã dần biết đến các loại cây cỏ để làm thuốc cho chữa bệnh. Qua mỗi một lần lấy một loại cây để chữa trị cho các loại bệnh thấy có hiệu quả thì người ta gọi tên theo tên bệnh đó hoặc theo đặc điểm ngoại hình của loài cây đó và được ghi nhớ lại và trở thành tên cố định theo tên bệnh hoặc theo tên cây, ví dụ “*trong trường hợp bị đau đầu chóng mặt thì cạo một ít gỗ ở trục cối xay về pha nước uống là khỏi, vì cối xay nó được xay đi xay lại quanh trục nhiều vòng tương tự như hiện tượng chóng mặt kết quả này về sau lại được trở thành một bài thuốc để chữa bệnh chóng mặt*”. Qua quá trình lịch sử đấu tranh người Mông đã biết rất nhiều các loại cây làm thuốc chữa bệnh tật, trong quá trình di chuyển theo nhiều hướng sinh sống ở nhiều nơi nên người Mông mỗi một người biết một loại và cách sử dụng các loại cây chữa bệnh khác nhau ví dụ: Một loại bệnh thì có thể dùng nhiều loại cây để chữa và ngược lại một loại cây nhưng có thể dùng cho chữa nhiều loại bệnh nên cho đến hiện tại với người Mông ở mỗi một bản làng, mỗi một vùng lại biết cách sử dụng thuốc nam khác nhau chữa cho những loại bệnh khác nhau.

Lịch sử thuốc nam của bản Lóng Lăn nói chung và của người Mông nói riêng: Với người Mông từ khi ở Trung Quốc vẫn biết sử dụng thuốc nam và khi di chuyển về Lào các giống thuốc nam cũng được mang về theo trong quá trình di chuyển và được trồng cho đến giờ. Hiện nay bản Lóng Lăn cũng còn nhiều các loại giống cây thuốc từ Trung Quốc về, tôi nghĩ ở Việt Nam người Mông Việt Nam vẫn còn những loại thuốc nam như ở bản chúng tôi. Ví dụ như các loại cây Chùa ro; chùa ga lía; tí (Tshuaj rog; tshuaj nkaj liab)... đây là

những loại thuốc gắn bó với cuộc sống lịch sử di chuyển của người Mông, nó được coi như là một loại rau ăn hàng ngày rất bổ cho sức khỏe và có nó còn có khả năng phòng chống bệnh Ung thư...đây cũng là lý do tại sao người Mông không hay bị Ung thư so với các dân tộc khác ví dụ như người Lào; người Kinh....

Về thuốc nam thì có nhiều loại thuốc nam mỗi một loại chữa được một loại bệnh và cũng có những loại phải nhiều loại tổng hợp mới chữa được một loại bệnh ví dụ như các bài thuốc nam của ông Xai Tủa Zang (Xaiv Tuam Yaj) thì phải có tới 30 loại thuốc tổng hợp với nhau, nhưng với những bài thuốc của tôi thì chỉ có 1 loại cũng có thể chữa được các loại bệnh.

Về điều kiện địa lý của các loài cây thuốc: Các loại cây thuốc nó mọc ở rất nhiều nơi trong tự nhiên, nhưng nó mọc ở mỗi một nơi khác nhau thì có khả năng chữa các loại bệnh khác nhau. Có loại chỉ mọc ở những nơi đất rất khô với loại này thì chủ yếu cho chữa các loại bệnh xấu liên quan đến cơ quan sinh dục; Còn loại mọc ở những nơi bóng râm không có ánh nắng mặt trời loại này tốt cho chữa gãy xương ở chân, tay...; Còn các loại mọc ở trên các cây to và cây tầm gửi thì tốt cho chữa các loại bệnh xấu ở đường sinh dục có vi khuẩn, vi rút hoạt động và chữa bệnh Lồi Xương ra ngoài do ma làm; bệnh vi khuẩn ăn mòn xương (mob tawm pob txhas). Thông thường thì các loại thuốc chủ yếu mọc ở những rừng nguyên sinh chưa bị khai phá, có một loại thuốc chỉ dùng cho đàn ông loại này chỉ mọc ở rừng nguyên sinh nên hiện giờ rất ít do không có rừng già. Vì vậy giữa thuốc nam và rừng có mối quan hệ rất chặt chẽ với nhau *“Muốn có thuốc nam thì phải có rừng, và cây rừng chính là thuốc nam”* nên muốn có thuốc nam thì phải bảo vệ rừng.

Những thầy thuốc nam giỏi của bản trước kia: Trong thời kỳ đang ở trên bản Ka Sia thì có mẹ của ông Xây Khu tên là Hử là rất giỏi về thuốc nam nhưng bà đã mất và mẹ của mẹ ông Xây Khu vốn là dòng họ giỏi về thuốc nam. Cùng với đó là bà Po Vả Xai (Pog Vam Ntxhai) cũng rất giỏi nhưng bà cũng đã mất và ông Chông Zia Zang và vợ ông Chông Zia Zang cũng rất giỏi về thuốc nam.

Khi chữa bệnh cho một bệnh nhân: Nếu bệnh nhân bị bệnh bình thường theo tiếng Mông gọi là Bệnh Sá Tù (mob tshav ntuj) là bệnh do tự phát không phải lây lan do quan hệ nam nữ bừa bãi mà bị, loại bệnh này chữa không phải trả giá sau khi chữa khỏi thì chỉ cần có lễ vật như giấy, hương và gà đến cho thầy thuốc cúng ma thuốc là được. Ngược lại nếu là các loại bệnh liên quan đến quan hệ nam nữ mà bị thì trước khi chữa thầy thuốc phải nói giá chữa trước nếu chữa được thì phải trả giá, ngày xưa thì thường trả bằng bạc nhưng ngày nay thì chủ yếu bằng tiền giấy mỗi một lần chữa giá là khoảng 3- 4 trăm nghìn kíp.

Thuốc nam trong thời kỳ chiến tranh: Thuốc nam được sử dụng nhiều để chữa trị các thương tật và bệnh tật, vào thời kỳ đó do chiến tranh nên đói kém, bệnh tật xảy ra thường xuyên thuốc nam được sử dụng nhiều phục vụ cho chữa trị sức khỏe của bộ đội.

Giữa thuốc Tây và thuốc nam: Thuốc Tây và thuốc nam thì có thể thuốc Tây tốt hơn nó dùng thuận tiện hơn trong trường hợp khẩn cấp bị ốm nặng, tác dụng của thuốc nhanh hơn, tuy nhiên về tính lâu dài thì nó không bằng thuốc nam. Hiện nay có một số quan chức cấp cao của nhà nước ở Viên Chăn cũng quay lại sử dụng thuốc nam họ cũng mấy lần đến chỗ tôi để lấy thuốc nam như các loại thuốc đun uống chữa bệnh ngủ không say, ăn không ngon, bệnh tiểu đường, có thể các quan chức họ cũng đã từng dùng loại thuốc tây cao cấp kết quả thế nào chắc họ cũng đã biết rồi họ mới quay trở lại sử dụng thuốc nam.

Khi truyền thuốc của một thầy thuốc nam giỏi cho người khác: Cách truyền này có hai điều kiện:

Điều kiện 1: Phải là con cháu trong nhà hoặc trong dòng họ của mình thì mới dạy hết cho các bài thuốc, tuy nhiên thì chỉ truyền lại cho những bài thuốc thông thường thôi với những bài thuốc quan trọng chữa các loại bệnh xấu và nguy hiểm thì không mầu ai truyền và bình thường thì cũng không mầu ai muốn học. Vì người nào học được thì về sau người đó hoặc người thân của người đó sẽ phải bị loại bệnh đó để cho người được học đó chữa loại bệnh này để khẳng định là người đó đã học được bài thuốc đó. Qua đó mới dám lấy thuốc chữa cho người khác. Vì vậy người bình thường thì không ai học các bài thuốc này cho dù thầy thuốc có dạy, các bài thuốc này chỉ được học khi người đó trực tiếp bị bệnh.

Điều kiện thứ hai: Người thầy thuốc chỉ dạy và truyền các bài thuốc của mình cho những người trực tiếp bị bệnh và đến lấy thuốc để chữa bệnh, nếu như người này muốn chữa và học luôn các bài thuốc đó. Tuy nhiên phải cộng thêm phí học ngoài phí chữa bệnh. Trong lúc này mới là cơ hội và điều kiện cho người học học về thuốc. Với bài thuốc mà chữa các loại bệnh xấu và nguy hiểm thì chỉ là người mà trực tiếp bị thì mới được học bài thuốc này. Sau khi học được người học và gia đình người học này mới không bị loại bệnh này vì người này đã từng bị loại bệnh này.

Tác động của CHESH – Lào đến thuốc nam của bản Lóng Lăn: Sau khi giao đất giao rừng xong CHESH – Lào đã giúp bản chúng tôi thành lập tổ thuốc nam. Vào năm 2005 CHESH – Lào đã đưa chúng tôi đi thăm quan chia sẻ kinh nghiệm sử dụng thuốc nam tại thủ đô Viên Chăn và tỉnh Bo Li Khâm Xây. Trong chuyến đi thăm quan chúng tôi đã học được nhiều bài học kinh nghiệm về sử dụng thuốc nam và đồng thời chúng tôi cũng được chia sẻ kinh nghiệm của chúng tôi cho những người khác. Qua chuyến đi thăm quan bản chúng tôi đã có ý tưởng thành lập khu rừng thuốc nam để bảo vệ thuốc nam và đồng thời cũng là bảo vệ rừng. Chúng tôi đã viết đơn đề nghị xuống phòng Nông Lâm Nghiệp tỉnh Luangprabang để cán bộ đến đo và quy hoạch cho chúng tôi một vùng rừng ở gần bản để làm rừng thuốc nam. Kết quả là chúng tôi đã có 47,48 ha diện tích rừng để làm rừng thuốc nam ở gần bản và giao cho tổ thuốc nam chúng tôi quản lý.

Những thách thức khó khăn về thuốc nam của bản Lóng Lăn hiện nay: Hiện nay có nhiều người khai thác thuốc nam đi bán, họ đào cả gốc, nên sợ trong tương lai không xa sẽ không còn thuốc nam và nếu như không bảo vệ được rừng. Số lượng thuốc nam hiện nay cũng đã bị giảm đi nhiều do người ngoài vào khai thác đi bán. Trong tương lai theo suy nghĩ của tôi thì tôi muốn mở rộng kinh nghiệm trao đổi sử dụng thuốc nam với các cộng đồng dân tộc khác và kể cả trên thị trường, đồng thời cũng phải dạy cho thế hệ con cháu hiện nay.

4) Phỏng vấn ông Xây Khur Zang

- Thời gian phỏng vấn: 10 45 am, ngày 20/03/2012
- Địa điểm phỏng vấn: Tại Trang trại của ông Xây Khur

Kết quả phỏng vấn:

Thuốc nam của người Mông chúng tôi có từ thời kỳ ở Trung Quốc, từ khi chuyển về Lào cho đến nay đã được 7 đời người với dòng họ Zang chúng tôi cụ thể là tổ tiên của tôi.

Đời 1	Ông Nỏ Mê Zang (Nỏ Ma) Nom Me Yaj: Từ trung quốc về khoảng năm
Đời 2	Ông Xia Zénh Zang: ở Lào Txiaj Yeeb Yaj
Đời 3	Ông Vả Xénh Zang: ở Lào Vam Xeeb Yaj
Đời 4	Ông Chái Thống Zang: ở Lào Caiv Thoob Yaj
Đời 5	Ông Xia Xúa Yaj: ở Lào Txiaj Suab Yaj
Đời 6	Ông Kia Zé Zang: ở Lào Nkia Zeb yaj
Đời 7	Ông Xây khur Zang: ở Lào Xaiv Khwb Yaj

Thuốc nam có hai loại cây thuốc: Cây thuần và cây dại (tshuaj nye; tshuaj qu), cây thuần là cây mà được mang về trồng qua thời gian nhiều năm và có sự chăm sóc và trở thành cây thuần. Cây thuần này lại không có khả năng sống trong tự nhiên nếu không có sự chăm sóc của con người. Còn cây dại thì nó sống ở trong tự nhiên đã được các thầy thuốc nam đưa về sử dụng. Vào thời gian những năm kháng chiến chống Nhật giai đoạn này các thầy thuốc nam giỏi có mẹ tôi và một số thầy của dòng họ Ly cũng rất giỏi, vì mẹ của vợ tôi bà ấy cũng là một thầy thuốc nam giỏi. Thuốc nam của bản hiện nay vẫn còn những giống cây mang từ Trung Quốc về, nhưng hiện nay số lượng của nó không còn nhiều, nó có nhiều vào những năm 1970 - 1975 khi đang ở trên bản Ka Sia, thời kỳ đó do trồng trong nương thuốc phiện nên rất tốt, kể từ khi chuyển xuống bản Lóng Lăn hiện nay thì bị mất đi rất nhiều do khí hậu không phù hợp ví dụ như, cây Tan Thác (Quab Ib) thời ở trên bản Ka Sia tôi đã từng trồng nó phát triển rất tốt nó ra hoa và mọc rất nhiều cây con nhưng từ khi chuyển về bản Lóng Lăn thì không trồng được do khí hậu không phù hợp, có người nghĩ có thể là do đất không phù hợp nên cũng đã đi lấy đất từ trên bản Ka Sia cũ về để trồng nhưng cũng không được.

Thuốc nam trong chiến tranh: Trong chiến tranh chống Mỹ những năm 1970; 1975 đã được dùng nhiều và để chữa trị các vết thương do chiến tranh ví dụ khi bị gãy chân, tay chủ yếu là dùng thuốc nam để bó lên. Vào thời kỳ đó thuốc Tây bắt đầu xuất hiện và đưa sử dụng cho chữa bệnh sốt rét rất tốt.

Giữa thuốc Tây và thuốc nam: Thuốc Tây mới đưa vào sử dụng những năm 1970; 1975 trong cuộc kháng chiến chống Mỹ. Về hiệu quả chữa trị thì thuốc Tây có thể chữa trị bệnh nhanh khởi hơn và có liều lượng sử dụng xác định chính xác nên nếu dùng đúng thuốc đúng bệnh thì nó khởi nhanh hơn nhưng nếu dùng không đúng thuốc không đúng liều lượng thì lại trở thành thuốc có hại cho sức khỏe con người và thời gian của nó sẽ không bền vững

về sau bệnh có thể tái phát. Thuốc nam thì sử dụng liều lượng của nó không xác định có ít dùng ít có nhiều dùng nhiều nếu dùng nhiều mà đúng thuốc đúng bệnh thì lại càng tốt và nếu có dùng không đúng thuốc cho bệnh thì nó chỉ là không khỏi bệnh thôi chứ không có hại gì. Nhưng với một số loại bệnh mà do ma làm và bệnh do vi khuẩn ăn mòn xương, thịt và những trường hợp người da của nó vàng, mắt, mũi, chân tay xanh xao gầy yếu thì thuốc Tây không bao giờ chữa được chỉ có thể dùng thuốc nam và trong thuốc Tây thì dù sao nó cũng có chất hoá học.

“Một câu chuyện về vợ tôi, tôi có thể kể cho cháu nghe”. Ngày xưa vợ thứ nhất của tôi bị ốm nặng vào thời kỳ đó tôi đang tham gia vào công tác xã hội ở tỉnh và tính con người của tôi thì tôi không bao giờ tin vào ma và thuốc nam. Khi vợ tôi bị ốm đã vào viện để chữa trị được 2 tuần. Vào thời kỳ đó gia đình tôi cũng có điều kiện nên tôi đã dùng các loại thuốc Tây và chuyen máu cho vợ tôi. Tuần thứ nhất tôi đã chuyen hết 3 chai máu cho vợ tôi, sau khi chuyen xong thì vợ tôi dùng như bệnh cũng khỏi, mặt mũi cũng trở nên đỏ tươi trở lại bình thường. Nhưng chỉ sau một tuần thì bệnh lại tái phát trở lại bình thường như cũ tôi nghĩ có lẽ là máu chưa đủ nên tôi cũng chuyen tiếp 3 chai nữa và vợ tôi cũng khoẻ trở lại nhưng không được bao lâu thì bệnh cũng lại tái phát lại như cũ. Sau đó có một người bạn của tôi mới bảo với tôi rằng nên chữa bằng thuốc nam thử xem thế nào. Sau đó bạn tôi đã dạy cho tôi thuốc nam để chữa, loại thuốc nam đó là một loại tre và tôi đã đi chặt được hai đoạn ống tre về đun cho vợ tôi uống theo như bạn tôi dạy nhưng bệnh không khỏi. Bạn tôi mới bảo là để cho bạn tôi lấy cho mới khỏi vì tôi chưa được chuyen ma thuốc không được ma thuốc công nhận nên không khỏi, rồi bạn tôi chặt được 2 đoạn ống tre về đun cho vợ tôi uống mấy lần rồi bệnh liền khỏi luôn. Vợ tôi ăn được, uống được, ngủ được rồi khoẻ trở lại bình thường. Kể từ đó tôi mới tin vào ma vào thuốc nam cho đến giờ và tôi mới hiểu ra rằng kinh nghiệm thuốc nam của người Mông vô cùng bí ẩn.

Các loại bệnh tật xưa và nay: Ngày xưa thì các loại bệnh tật khác bây giờ, không có các loại bệnh béo phì, bệnh béo tim là gây huyết áp cao, bệnh ung thư và một số bệnh mà tự dung bị tử vong..... Ngày xưa thì chủ yếu là bệnh sốt rét là nhiều và một số loại bệnh đau bụng đi ngoài ra máu đỏ (bệnh kiết lỵ).

Những khó khăn thách thức về thuốc nam của bản: Hiện nay bản có nhiều vấn đề khó khăn đặc biệt là bị khai thác cây thuốc nam đi bán và khai thác các lâm sản trong rừng, bản có nhiều người lười biếng không chịu học hỏi kinh nghiệm kỹ thuật làm ăn. Vẫn còn nhiều người có quan điểm ý nghĩ là đi kiếm ăn trong rừng chưa nghĩ đến là đi làm ăn nhiều người chỉ nghĩ đến trước mắt không nghĩ đến tương lai như nạn khai thác phá rừng...nếu như không bảo vệ được rừng thì sẽ không bảo vệ được thuốc nam và không bảo vệ được thuốc nam thì đồng nghĩa việc các tri thức sử dụng thuốc nam của người Mông cũng ngày một bị mất đi, đây là vấn đề khó khăn nhất hiện nay và trong tương lai.

Phụ lục 2: Bảng danh mục thống kê một số loại cây thuốc nam tại rừng Lóng Lăn.*(Người cung cấp thông tin về cách sử dụng các loại cây thuốc: Bà Ká Zénh Vàng (Kab Yeeb Vaj).*

Stt	Tên thuốc			Hình ảnh minh hoạ	Tác dụng
	Tên tiếng Mông	Tên phiên âm tiếng Việt	Tên phiên âm tiếng Lào		
1.	Nroj Paj Txiv Duaj	Rò Pà Chí Đùa	ຮ ັ ປ າ ຈ ັ ບ ົ າ ວ		Cây Nroj Paj Txiv Duaj + cây Nroj Cim Mua Tsab + cây Ko Taw O Nthaub hỗ trợ với nhau cho vào dạ dày gà lấy cả lòng kèm theo và dùng chỉ sợi tự nhiên cuốn kín hết dạ dày gà đó đem hầm chín cho phụ nữ có thai mà bị mệt mỗi lâu ngày ăn để cho khoẻ lên.
2.	Plav Ntxaiv	Plá Chíá	ປ ວ ັ າ ຄ ຈ ັ ຍ		Chữa bệnh mụn nhọt và các vết thương, dùng bó lên vết thương để hút mủ của vết thương nhanh khỏi.
3.	Txiv Toj Leeb	Chí Tò Lênh	ຈ ັ ບ ົ າ ຕ ັ ີ ັ ຄ ັ າ ງ		Chỉ là cây ăn quả
4.	Ntoos Nyab qu	Tông Nhá Qu	ຕ ອ ງ ບ ັ ຍ ັ ກ ັ ຸ		Dùng nhựa của nó để bôi chữa vết thương.

5.	Hmab Po Tauj Tsiab	Má Po Tau Chía	ໝ້າບໍ່ຕົ ວແຈ້ຍ		Dùng gốc của nó đun uống chữa đau bụng.
6.	Kab Yeeb Tshuaj Nplooj Loj	Ká Zénh Chùa plong Lò	ກ້າແຢ້ງສ ົວບຫຼ່ອງ ຫຼ່ຽ		Cây Kab Yeeb Tshuaj Nplooj Loj + cây Kaum Pia dùng thân rễ của nó đun uống chữa loại bệnh đi ngoài khó tiếng Mông là; Kho mó kề zi kề quá (Kho mob kem zi kem quav), nếu chỉ một cây Kab Yeeb Tshuaj Nplooj loj này thì cũng chữa được đau bụng, đau dạ dày, phôi bằng cách đun uống hàng ngày.
7.	Po Kuab Yag	Po Kúa Yang	ບໍ່ກົ້ວ ຢາງ		Cây này tốt cho nhiều loại bệnh, đun uống hàng ngày có tác dụng phòng nhiều loại bệnh, với người bình thường mà uống hàng ngày thì lại càng tốt cho sức khỏe.
8.	Txiv Ncuav Pia (Tshuaj Muaj My)	Chí Chúa Pia (Chùa Mùa My)	ຈີ້ຈີ້ວ ແປຍ (ຈີ້ໝົວ ມີ)		Dùng quả của nó đun cho những phụ nữ sau khi sinh đẻ mà không có sữa cho con bú, sau khi uống người mẹ sẽ có nhiều sữa cho con bú.

9.	Tshauj Hloo	Xùa Long	ສົວຣລອງ		Đun uống chữa đau bụng (Raub hau kho mob raw plab, mob plab)
10.	Tswb Cob Qus	Chứ Zó Ku	ຈຸ້ວຍ ຈຸ້ວຍ ກຸ		Đây là một loại thuốc nó được gọi tên theo con Tswb cob, cây này có nhựa màu đỏ loại nhựa này chữa bệnh đau bụng đi ngoài ra máu đỏ rất tốt. Vì quả nó như máu. Ngoài ra nó còn là cây thuốc có tính chất xua đuổi ma rất tốt khi đi vào rừng ta chỉ cần mang theo một con dao cán của nó được làm bằng gỗ Tswb Cob hoặc mang theo một miếng gỗ Trwb Cob là xua đuổi được ma; Tswb: theo tiếng Mông nghĩa là cầm, là ngăn cản rất cứng, rất tốt nên cây này có khả năng ngăn chặn ma đến rất tốt.
11.	Zaub Raw	Záu Ro	ເຢັ້ວ າຣຮີ		Kho qhov txab riam rhau te rhau taw tsoo qwv, thiab qhwv kho mob hauv caug.
12.	Siv Lav Qu	Sí Lá Qu	ຊີ້ລ້ວ າກຸ		Cây Siv Lav Qu + với cây Paj Iab (Pa Ia) đun cho những người gầy yếu tím để khoẻ lên.
13.	Cev Daw Phoom	Zé Đơ phông	ເຈັ້ວ ດົວ ພັ ອງ		Đun uống chữa cho những người gầy yếu sức, mệt mỏi không làm gì được, sau khi uống thì người này đi đại ra nước có màu xanh như màu của cây thuốc này. Sau khi uống người này trở nên béo khoẻ trở lại bình thường ăn được, ngủ được.

14.	Nplooj Luam Yeeb Qu	Plong Lũa Zénh Qú	ປູທຸຊງລຸ ວັດເຢ ງກ		Đun uống cho chữa bệnh ho và đắp lên đầu để chữa khi đau đầu, đồng thời rễ của nó làm thuốc chống say rượu rất tốt. Trước khi uống rượu nếu ta nhai một ít rễ của nó thì uống rượu không bao giờ say.
15.	Nroj Tsis Muaj Txhas	Ro Chi Mùa Za	ຮໍຈີໝົວ ຊາ		Đun uống chữa cho những người bị liệt chân, tay không có sức khoẻ và dùng chữa đau nhọc, dùng thuốc này đắp lên.
16.	Qo Tsov Qu	Ko Zó Qu	ກໍຈໍ້ກຸ		Đây là cây thuốc dùng cho chữa các loại bệnh ở gia súc lớn như Ngựa bị ốm thì dùng củ và lá, thân của nó đun lên trộn với thức ăn cho ăn. Ngoài ra những con sâu mà ăn lá của nó đục thành những lỗ tròn thì con sâu này dùng làm thuốc rất tốt, nhưng con sâu này rất ít người nhìn thấy được. Con sâu này có khả năng chữa các loại bệnh nguy hiểm và khó chữa, khi đi khám kiểm tra mà không phát hiện ra bệnh gì và ở đâu thì dùng con này đun cho uống thì khỏi ngay vì con này nó xác định được loại bệnh và đâu ở chỗ nào của bệnh nhân.
17.	Kuam Pia	Qua Pia	ກຸ້າວັດເຢ		Đun uống chữa bệnh táo bón, đau đầu.. có thể đun uống hàng ngày để phòng bệnh.
18.	Zaub Kig	Záu Ki	ເຢ້າກີ		Là cây rất độc gây ngứa nếu ta đi vào rừng mà không cẩn thận chạm vào nó nên không mấy ai dùng làm thuốc.

19.	Hmab Nplaum	Má Plầu	ໝັ້ງປລົ່ງ		Dùng để bó lên chữa các vết thương cơ học.
20.	Kuas Di Nplej	Kua Đi Plè	ກົວດີປລ		
21.	Ntoos Hlug	Tong Lu	ຕອງລູ		Chữa bệnh do bị lửa cháy, vết thương cơ học... dùng vỏ của nó đun hầm lên để nguội lấy nhựa cặn của nó để bôi lên vết thương.
22.	Hmab Qo Ntshav	Má Qo Chá	ໝັ້ງກໍຈັງ		Chữa bệnh đau bụng đi ngoài ra máu đỏ.
23.	Kuab Liv Nyug	Kúa Lí Nhu	ກົ້ວລີນູຍ		Đun uống chữa các loại bệnh đau bụng đi ra ngoài máu đỏ, nôn... đây là loại bệnh tử vong rất nhanh nếu không chữa kịp thời.
24.	Ntoos Qaub	Tong Qáu	ຕອງເກົ້ງ		Đun uống chữa đau bụng thông thường
25.	Nplooj Qhaib Xyab	Plong Qái Xá	ປຫຼອງກ້າຍ		Đun uống chữa loại bệnh tiểu đường đi ra ngoài kết thành muối do huyết áp cao.
26.	Tshuaj Xya Hnub	Xùa Xa Nú (thuốc 7 ngày)	ສົວຢ່າງໝັ້ງ		Là tên gọi của một loại thuốc dùng trong chữa bệnh sau 7 ngày thì có thể khỏi bệnh nên người ta gọi là cây thuốc 7 ngày, nhưng thực ra nó được tổng hợp từ 2 loại thuốc có tên là: Rò Pủ Si; Ló Ya (nroj pwm tshi, lov Ya) , cây Ló Ya là cây có tác dụng

					làm cho máu tụ lại (tauv ntshav).
27.	Plooj Xwm Fab(nthuas nplaim)	Plòng Xủ Fá (xua plái)	ປຫຼ່ອງລຸ້ຳ ຳ		Cây Plooj Xwm Fab này + với cây Chí Po Đà (txiv po daj) + Chải To (ncaim toj) tổng hợp thành bài thuốc chữa loại bệnh nặng, bệnh nhân mà đến nỗi không nói được dùng cho uống.
28.	Txiv Qe Nab	Chí Qê Ná	ຈີ້ເກໜ້າ າ		Chỉ là cây ăn quả thông thường
29.	Hmab Qab Zib	Má Qá Zí	ໝ້າກະຢີ່		Dùng để đun uống hoặc nhai trong mồm chữa cho những người mà kém ăn uống gây yếu để ăn khoẻ lên.
30.	Hmab iab	Má Ía	ໝ້າເອ້ຍ		Chữa và phòng bệnh gia súc gia cầm bị dịch, đập nhỏ pha với nước trộn với thức ăn cho ăn.
31.	Seb Kaus Dai	Sé Kua Đai	ເສັກວິດາ ຍ		Dùng Cây Seb Kuas Dai + với cây Kua Pia để đun uống cho chữa bệnh tiểu đường.
32.	Puab Tawm	Púa Tờ	ເປ້າຕາ +		Đây là một loại cây thuốc rất độc nếu như thả vào đầu nguồn nước mà người ở dưới uống thì sẽ chết hết.
33.	Laj Yum	La Ýu	ຫຼ່າຍ +		Dùng chống bệnh sốt rét, đun uống hoặc bó vào chân tay của người bị sốt rét.
34.	Hmab Pos TaujTsiab	Má Po Tua Chía	ໝ້າປັດ ວເຈ້ຍ		
35.	Plooj Qhvw Yeeb	Plòng Qúr Zenh	ປຫຼ່ອງກຳ ເຢ້ງ		Đun uống chữa bệnh lá lách bị sưng to lên (mob txiav) trộn với trứng gà nấu ăn là khỏi.
36.	Txiv Ntshia Nruas	Chí Zia Rua	ຈີ້ເຈຍຣີ ວ		Đun uống chữa bệnh đau bụng đi ngoài ra máu đỏ và giải độc do ăn phải ngộ độc thức ăn, cây thuốc này có vị rất thơm.
37.	Hmab Kig	Má Ki	ໝ້າກີ		
38.	Paj Npauj Npaim	Pà Bâu Bải	ປາເປັບ າຍ		Chữa bệnh sốt rét trong lúc mà cơn sốt đang lên chưa thành cơn sốt kéo dài, dùng thuốc này đun uống làm cho cơn sốt lên để nhanh khỏi.
39.	Paj Haum Tshav	Pà Hũa Chá	ປາຮົ່ວ າ		Là cây to, chưa biết sử dụng
40.	Hmab Yas Ywv	Má Za Zúr	ໝ້າຢາຍີ່		Dùng để chữa loại bệnh Liệt chân liệt tay, lấy thuốc này đập nhỏ nung nóng bó vào chân tay.

41.	Txiv Quj Zaus	Chí Qu Zau	ຈີ່ກວ ຢີ່		
42.	Po Zaj	Po Za	ປຢ່າ		
43.	Ntoos Iab	Tong Ía	ຕອງເອຍ		
44.	Ntaus Taub	Tau Táu	ຕາວຕາວ່າ		
45.	Qwv Qws	Qú Qu	ກກ		
46.	Po Kub Yag	Po Kú Zang	ປໍກຸ້ຢາງ		
47.	Tshuaj Hawb Pob	Chùa Hó Pó	ສົວເຮີ່ປ		
48.	Puam Leej Kav	Pua Lenh Kau	ເປົ່າແຫ່ງ ງເກີ່		
49.	Txiv Kuam Pias	Chí Kua Pia	ຈີ່ກວ ປຍ		
50.	Zej Kaus Ntauv	Ze Kau Táu	ເຢກວຕາ ື່		
51.	Kav Qeej	Ká Qenh	ກາແກງ		
52.	HawCog Qaib	Hơ Cho Lía	ເຈຈ ເກ້ຍ		
53.	Suab Muas Thij	Súa Mua Thi	ສຸວມວ ຖີ່ຫຸ່		
54.	Suab Hmab Loj	Súa Má Lò	ສົວໝ້າ ຫຸ່		
55.	Tshuaj Ib Tug Cag	Chùa Ít Tu Cha	ສົວອີ່ຕ ຈາ		
56.	Txiv Qhov Muag Na	Chí Qó Mua Na	ຈີ່ກມ ວນາ		
57.	Ntoos Kua Taw Qaib	Tong Kua Tơ Qái	ຕອງກວ ຕກ້າຍ		
58.	Ntsaub Daub	Chúa Đúa	ຕອງຢີ່ວ		
59.	Ntoos Kua Di	Tong Kua Đì	ຕອງກວ ດ		
60.	Qij Tsuas Soob	Qi Chua Sóng	ແກຈວຊ ອງ		
61.	Txiv Qhov Muag Na Soob	Chí Qó Mua Na Sóng	ຈີ່ກມ ວນາຊ່ອງ		
62.	Txiv Quav Yaj Teb	Chí Quá Za Té	ຈີ່ກວ ຢ່າຕ່		

63.	Lov Yas	Ló Za	ລ ຍ າ		
64.	Pwm Tshi	Pừ Chi	ປ ຈ ື		
65.	Suav ntsim	Súa Chí	ຊ ວ ຈ ື		
66.	Txiv Luam Poj Xeeb	Chí Lũa Po Xénh	ຈ ື ລ ູ າ ປ ອ ປ ອ ຊ ື ງ		
67.	Hmab Qhov Muag Nyuj	Má Qó Mua Nhù	ໝ້າກໍ່ມ ົວຫຍຸ		
68.	Txiv Thooj Ywng	Chí Tong Zur	ຈ ື ັ ທ ອ ງ ຢ ື		
69.	Hmab Dag	Má Đa	ໝ້າດາ		
70.	Nroj Tsw Lwj	Rò Chư Lừ	ຣ ື ຈ ຫ ຸ		
71.	Pos Tsib Npuas	Po Chí Pâu	ປ ຈ ື ປ າ າ		
72.	Txiv Hiav	Chí Hía	ຈ ື ຮ ຍ		
73.	Qos Ntshaw	Qo Chơ	ກ ັ ຈ ັ		
74.	Hmab Nthav Coj	Má Tá Chò	ໝ້າທ້າຈ		
75.	Cag Ntxhais Taum	Cha Xai Tầu	ຈາຊາຍເຕົ້ ວ		
76.	Paj Daj	Pa da	ດອກ ເຫຼືອງ		
77.	Hmab Nyiaj Ib Txia	Má Zia Nhia I Xía	ໝ້າເຫຍືອ ເຈ້ຍ		
78.	Ntoos Plab Qaib	Tong Plá Qái	ຕອງປລ້າ		
79.	Peb Caug Caj	Pé Chau Cha	ເປ້ເຈົ້າຈາ		
80.	Po Lwm Nkais	Po Lữ Kai	ປ ັ ລ ື ກາຍ		
81.	Zaub Ntsaub Nthuas Paj Liab	Zaub Chúa Chua Pa Lía	ຢູ້າຈື ວຈື່ວປາ ຫຼ້ຍ		
82.	Tshau Toj Soob	Chau To Sóng	ເຈົ້າຕໍ່ສ ອງ		
83.	Ntsuas Nee Ntoos	Chua Nenh Tong	ເຊ າ ແນງຕ ອງ		
84.	Txiv	Chí Pláu Lớ	ຈ ື ປ ລ າ ື		

	Plhauv Lauv				
85.	Qaub Yas	Qáu Za	ເກ າຢາ		
86.	Hmab Paj Kaus Zuag	Má Pa Kau Zau	ໝ້າປາເກ າຢາ		
87.	Txiv Ncuav Pias	Chí Chúa Pia	ຈ ຈ ວ ປຢ		
88.	Mos Hav	Mo Há	ມ ຮ າ		
89.	Txiv Ncaim Toj	Chí Chai To	ຈ ຈ າຍຕ		
90.	Txiv Pob Tsab Liab	Chí Pó Chá Lía	ຈ ປ ຈ າ ເຫ ັຍ		
91.	Nroj Qhov Cos	Ro Qov Cho	ຮ ກ ຈ		
92.	Ntoos Quaj	Tong Quà	ຕອງກ ວ		
93.	Ntoos Xib	Tong Sí	ຕອງສີ		
94.	Kab Ziam	Ká Zia	ກ າຢາ ຍ		
95.	Thoob Huab	Thóng Húa	ຖ ອງຫ ວ		
96.	Ntoos Raus Loj	Tong Rau Lò	ຕອງເຣ າຫ		
97.	Hmab Soo	Má Song	ໝ້າຊອງ		
98.	Zaub Ntsua Npua	Záu Chua Bua	ຢາ ຈ ວ ບ ັວ		
99.	Hmab Phob Las	Má Phó La	ໝ້າຟ ັວ າ		
100.	Huab Ncua Plaub	Húa Chua Pláu	ຫ ັວ ຈ ວ ປເຫ ັາ		
101.	Nplooj Qhawv Yeeb	Plong Qó Zénh	ປຫ ັອງເກ ັ ແຢ ັງ		
102.	Kuab Txeeg	Kúa Zenh	ເກ ັ າແຊງ		
103.	Kuab Xab Txaig	Kúa Xá Chai	ເກ ັ າສ າ ຈາຍ		
104.	Txiv Siav	Chí Sía	ຈ ຊາ ຍ		
105.	Hmab Tsw Quav	Má Chur Lùr	ໝ້າຈ ັ ຫ		
106.	Xyoob Tuam Tsum	Xóng Tũa Chủ	ສ້ອງຕ ັ ວ ຈ ັ		

107.	Txiv Kab Lab	Chí Ká Lá	ຈີ້ ກະຫາຫ		
108.	Txiv Qab Hub	Chí Qá Hú	ຈີ້ ກະຫຸ		
109.	Sis Nees	Si Nenh	ຊີ ແນງ		
110.	Zaub Txwb Qus	Záu Chúr Qu	ເຢ າຈ ກ		
111.	Nkaj Hmab	Kà Má	ກະໝ້ າ		
112.	Ntoos Yaj Huab	Tong Za Húa	ຕອງຢ າຫ		
113.	Taug Nab Ntsuab Loj	Tau Na Zúa Lò	ເຕ ວໝ າ		
114.	Maj Qab Ntug	Ma Qá Tu	ໝາກະຕຸ		
115.	Nroj Liab Nka	Ro Lía Ga	ຣ ເຫຸ		
116.	Zaub Kab Tais	Záu Ká Tai	ເຢ າກະຕາ		
117.	Suab Pua Qe	Súa Pua Qê	ສີ້ ວປີ້ ວ		
118.	Txiv Pum Tob Loj	Chí Pủ Tó Lò	ຈີ້ ປຸ ຕ		
119.	Hmab Pos Kaus Tsig	Má Po Kau Chi	ໝ້ າປ ກີ		
120.	Oob Noog Ntxuam	Ó Nong Chũa	ເອອາະນອງຊ		
121.	Tshuaj Kuag Liab	Xùa Kua Lía	ສີ້ ວກີ້ ວ		
122.	Qij Teb	Qi Té	ເກເຕ້		

Phụ lục 3: Bảng thống kê số lượng thầy cúng, thầy thuốc nam bản Lóng Lăn năm 2012.
(Tổng số cả thầy cúng + thầy thuốc nam 14 người).

Stt	Họ và tên	Ghi chú
1.	Ông Xái Tũa Zang (Xaiv Tuam Yaj)	Thầy cúng + thầy thuốc (Kw neeb + Kw tshuaj)
2.	Ông Phá Ko Zang (Fav Ko Yaj)	Thầy cúng + thầy thuốc (Kw neeb + kw tshuaj)
3.	Ông Xùa Pó Mua (Tshuas Pov Mua)	Thầy cúng + thầy thuốc (Kw neeb + kw tshuaj)
4.	Ông Chông Zia Zang B (Ntxoov Yia Yaj B)	Thầy cúng + thầy thuốc (Kw neeb + kw tshuaj)
5.	Ông Xúa Xải (Ntxuav Txaim)	Thầy cúng + thầy thuốc (Kw neeb + kw tshuaj)
6.	Ông Chu Lải (Tsuaj Laim)	Thầy cúng + thầy thuốc (Kw neeb + kur tshuaj)
7.	Ông Chông Zia A (Ntxoov Yia Yaj A)	Thầy thuốc (Kw tshuaj)
8.	Bà Mo Thò (Hmo Thoj); vợ ông Chông Zia Zang (Ntxoov Yia Yaj)	Thầy thuốc (Kw tshuaj)
9.	Ông Zả Chông Thò (Zam Txoov Thoj)	Thầy thuốc (Kw tshuaj)
10.	Bà Kav Zénh Vừ (Kab Yeeb Vwj)	Thầy thuốc (Kw tshuaj)
11.	Ông Plia Tua Zang (Pliaj Tuam Yaj)	Thầy thuốc (Kw tshuaj)
12.	Bà Mái Cho Ly (Maiv Txo Li)	Thầy thuốc (Kw tshuaj)
13.	Ông Nhà Po Zang (Nyiaj Po Yaj)	Thầy thuốc (Kw tshuaj)
14.	Ông Kong Menh Zang (Koob Meej Yaj)	Thầy thuốc (Kw tshuaj)